

בראשית פרק א'

2	בפתח התורה
5	מבנה הפרק
7	ששת ימי המעשה
7	היום הראשון לבריאה – פסוקים א-ה:
9	יום רביעי:
9	יום השישי
11	יום השבת (ב', א-ג)
11	יום השביעי:
13	הקשר רחב [רשות]
16	הקשר אישי [רשות]
16	השבת

בפתח התורה

התורה פותחת במעשה הבריאה :

(א) בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ :

מדוע פתחה התורה בתיאור מעשה הבריאה?

רש"י:

(א) בראשית - אמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ'החודש הזה לכם', (שמות יב ב) שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל, ומה טעם פתח בבראשית? משום 'כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים' (תהלים קיא ו), שאם יאמרו אומות העולם לישראל: לסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעה גוים, הם אומרים להם כל הארץ של הקדוש ברוך הוא היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו :

רש"י הראשון על התורה מהווה הקדמה מכוננת לדרכו של רש"י בפירושו – הוא פותח ביחסו המיוחד של ה' לישראל.

להעמקה: בתחילת כל חומש מתחיל רש"י ומפרש בפסוק הראשון פירוש העוסק בחיבתם של ישראל. ראו ביחידת הנושא בפרשנות רש"י ורמב"ן.

- מהי הנחת היסוד של רבי יצחק על אודות התורה (מדוע היינו מצפים שתפתח בכתוב "החודש הזה לכם")?
- מהי תשובת רבי יצחק לשאלה מדוע החלה התורה בתיאור בריאת העולם?

רש"י עוסק בהקדמתו לתורה, בהגנה על שמם הטוב של ישראל בפני טענות הגויים כנגד זיקתנו לארץ. הגויים טוענים שאנו גזלנו משבעת עמי כנען את ארץ ישראל, ורש"י משיב שמעשה הבריאה של העולם הוא הבסיס המוסרי לזיקתנו לארץ - מי שברא את העולם, הוא ריבונו של עולם, והוא זה שקובע איזה עם ישב בכל מקום. זיקתנו לארץ נובעת אם-כך מתוקף החלטתו לתת לנו את ארץ ישראל.

לתלמידי 5 יח"ל - עיון בהסבר רמב"ן:

שאלת רבי יצחק נוגעת לא רק לסיפור מעשה הבריאה אלא לכל סיפורי בראשית. אם התורה היא ספר מצוות, מדוע היה צורך לספר את כל הסיפורים של ספר בראשית? בהקדמתו מסביר רמב"ן כי האירועים המתוארים בספר בראשית מתארים את משפט ה' בעולם

- מהם המאורעות שמתאר רמב"ן?
- מה משותף לכולם?
- כיצד מהווה ספר בראשית אזהרה לעם ישראל?

רמב"ן (א):

ונתן רבי יצחק טעם לזה, כי התחילה התורה בבראשית ברא אלהים וספור כל ענין היצירה עד בריאת אדם, ושהמשילו במעשה ידיו וכל שת תחת רגליו, וגן עדן שהוא מבחר המקומות הנבראים בעולם הזה נעשה מכון לשבתו, עד שגירש אותו חטאו משם, ואנשי דור המבול בחטאם גורשו מן העולם כולו, והצדיק בהם לבדו נמלט הוא ובניו, וזרעם חטאם גרם להם להפיצם במקומות ולזרותם בארצות, ותפשו להם המקומות למשפחותם בגוייהם כפי שנודמן להם: אם כן ראוי הוא, כאשר יוסיף הגוי לחטוא, שיאבד ממקומו ויבוא גוי אחר לרשת את ארצו, כי כן הוא משפט האלהים בארץ מעולם, וכל שכן עם המסופר בכתוב כי כנען מקולל ונמכר לעבד עולם (להלן ט כז), ואינו ראוי שיירש מבחר מקומות היישוב, אבל יירש עבדי ה' זרע אוהבו, כענין שכתוב (תהלים קה מד) ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו. כלומר, שגירש משם מורדיו, והשכין בו עובדיו, שידעו כי בעבודתו ינחלוה, ואם יחטאו לו תקיא אותם הארץ, כאשר קאה את הגוי אשר לפניהם:

למורה:

1. מומלץ לעיין יחידת הפרשנות ברש"י ורמב"ן בנוגע לדברי רמב"ן.
2. לתלמידים המתעניינים בחיבור של התיאוריות המדעיות העכשוויות לבין תיאור הבריאה בבראשית פרק א, אפשר להפנות למספר עבודות שנכתבו בדורנו על ידי פיסיקאים דתיים, כמו, הספר: בראשית ברא: בריאת העולם על פי התורה והמדע, שכתב פרופ' נתן אביעזר; וכן המאמר "בראשית א' - פיענוח פרשת הבריאה", שכתב הפיסיקאי דניאל תורגימן.

תכלית הבריאה (רשות)

לשם מה ברא ה' את העולם?

נעיין בהסבריו של רש"י למספר פסוקים:

(א) בראשית ברא - אין המקרא הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו רבותינו ז"ל בשביל התורה שנקראת "ראשית דרכו" (משלי ח, כב), ובשביל ישראל שנקראו "ראשית תבואתו" (ירמיה ב, ג).
(יד) ולמועדים - על שם העתיד, שעתידים ישראל להצטוות על המועדות והם נמנים למולד הלבנה: (לא) יום הששי - הוסיף ה' בששי בגמר מעשה בראשית, לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. דבר אחר יום הששי כולם תלויים ועומדים עד יום הששי, הוא ששי בסיון המוכן למתן תורה:

- מה המשותף לכל ההסברים של רש"י? ואיזו תשובה רש"י נתן לשאלתנו?

להעמקה: הסברו של רמח"ל בספרו דרך ה' (חלק ראשון, פרק ב)

א. הנה התכלית בבריאה היה להיטיב מטובו יתברך לזולתו. והנה תראה, כי הוא לבדו יתברך שמו השלמות האמיתי המשולל מכל החסרונות, ואין שלמות אחר כמוהו כלל. ונמצא שכל שלמות שידומה חוץ משלמותו יתברך, הנה איננו שלמות אמיתי, אלא יקרא שלמות בערך אל עניין חסר ממנו, אך השלמות בהחלט אינו אלא שלמותו יתברך. ועל כן בהיות חפצו יתברך להיטיב לזולתו, לא יספיק לו בהיותו מטיב קצת טוב, אלא בהיותו מטיב תכלית הטוב שאפשר לברואים שיקבלו.

ובהיותו הוא לבדו יתברך הטוב האמיתי, לא יסתפק חפצו הטוב אלא בהיותו מהנה לזולתו בטוב
ההוא עצמו שהוא בו יתברך מצד עצמו, שהוא הטוב השלם והאמיתי... ונמצא היות כוונתו יתברך
שמו בבריאה שברא, לברוא מי שיהיה נהנה בטובו יתברך באותו הדרך שאפשר שיהנה בו.

מבנה הפרק

הערה הנוגעת לתיחום היחידה

היחידה כוללת את פרק א' ואת שלושת הפסוקים הראשונים של פרק ב', בהתאם לחלוקת המסורה. החלוקה בין פרק א' לב' כפי שאנו מוצאים היום בתנ"כים שלנו, היא חלק מחלוקת התנ"ך לפרקים המוכרים לנו היום, ואין מקורה יהודי. כאן בולטת המגמתיות הזרה של החלוקה. בהפרדת פסוקי השבת מסיפור הבריאה.

<p>הבריאה יום אחד</p>	<p>(א) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ : (ב) והארץ הייתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים : (ג) ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור : (ד) וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החשך : (ה) ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד :</p>
<p>יום שני</p>	<p>(ו) ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים : (ז) ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע ויהי כן : (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים ויהי ערב ויהי בקר יום שני :</p>
<p>יום שלישי</p>	<p>(ט) ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה ויהי כן : (י) ויקרא אלהים ליבשה ארץ ולמקנה המים קרא ימים וירא אלהים כי טוב : (יא) ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזרע זרע עץ פרי עשה פרי למינו אשר זרעו בו על הארץ ויהי כן : (יב) ותוצא הארץ דשא עשב מזרע זרע למינהו ועץ פרי אשר זרעו בו למינהו וירא אלהים כי טוב : (יג) ויהי ערב ויהי בקר יום שלישי :</p>
<p>יום רביעי</p>	<p>(יד) ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאתות ולמועדים ולגמים ושנים : (טו) והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על הארץ ויהי כן : (טז) ויעש אלהים את שני המארות הגדלים את המאור הגדל לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים : (יז) ויתן אתם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ : (יח) ולמשל ביום ובלילה ולהבדיל בין האור ובין החשך וירא אלהים כי טוב : (יט) ויהי ערב ויהי בקר יום רביעי :</p>
<p>יום חמישי</p>	<p>(כ) ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף על הארץ על פני רקיע השמים : (כא) ויברא אלהים את התנינים הגדלים ואת כל נפש החיה הרמשת אשר שרצו המים למינהם ואת כל עוף כנף למינהו וירא אלהים כי טוב : (כב) ויברך אתם אלהים לאמר פרו ורבו ומלאו את המים בימים והעוף ירב בארץ : (כג) ויהי ערב ויהי בקר יום חמישי :</p>
<p>יום השישי</p>	<p>(כד) ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה ויהי כן : (כה) ויעש אלהים את חית הארץ למינה ואת הבהמה למינה ואת כל רמש האדמה למינהו וירא אלהים כי טוב : (כו) ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו ונרדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הארץ ובכל הרמש הרמש על הארץ :</p>

(כז) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצַלְמֵ אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם :
 (כח) וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹּשׁוּהָ וּרְדוּ בְּדִגְתַּי הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּה הַרְמִשָּׁתַּי עַל הָאָרֶץ :
 (כט) וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נֹתְתִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֵת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ :
 (ל) וּלְכָל חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל רוֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֵת כָּל יֵרֶק עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ וַיְהִי כֵן :
 (לא) וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד וַיְהִי עֶרְב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי :

בראשית פרק ב
 (א) וַיִּכְלְוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם :
 (ב) וַיִּכְלֵ אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה :
 (ג) וַיִּבְרָךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת :

יום השביעי

הערה למורה:

התלמידים יכולים ללמוד ממבנה הפרק שהוצע על מקורה של המשנה באבות פרק ה' משנה א':
 "בעשרה מאמרות נברא העולם". חז"ל חלוקים בשאלה כיצד למנות את עשרת המאמרות, ראו:
 בראשית רבה (תיאודור-אלבק) בראשית פרשה יז, אבות דרבי נתן נוסחא ב פרק לו, בבלי ראש השנה
 לב ע"א.

ששת ימי המעשה

הערה למורה: במסגרת הזמן המצומצם שיש לנו לא נעסוק בכל אחד מימי הבריאה, אלא נשים לב לתבנית החוזרת ונעסוק בכמה מהחריגות מן התבנית. התלמיד נדרש לדעת מה מתואר בכל אחד מששת ימי הבריאה לפי פשט הפסוקים בלבד.

כמו כן בחרנו לעסוק בבריאת האדם ביחד עם בריאת האישה בפרק ב'. מורה יכול כמובן לבחור לחלק את ההוראה בדרך אחרת,

נענין במבנה הפרק כפי שהוצע בלשונית הקודמת, ונשאל:

מהן התבניות החוזרות בפרק?

מהן החריגות המבניות בפרק?

כיצד ניתן להוכיח שפרק ב, פסוקים א-ג שייך לפרק א? (מבחינה מבנית וסגנונית)

הצעה דידקטית: כדאי לאסוף את הנתונים בטבלה שתעזור לתלמידים לסכם את הידוע להם

הפסוקים - היום בשבוע - החריגות מהתבנית - תשובות רש"י לחריגות (ובהן נעסוק להלן)

היום הראשון לבריאה – פסוקים א-ה:

א בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ ב וְהָאָרֶץ הִיְתָה תְהוֹ וְבָהוּ וְחָשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי אוֹר וַיְהי אוֹר ד וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת הָאוֹר כִּי טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה וַיְהי עֶרֶב וַיְהי בֹקֶר יוֹם אֶחָד.

יום אחד:

רמב"ן:

ועל דרך הפשט: לא יתכן לומר 'יום ראשון', בעבור שעדין לא נעשה השני, כי הראשון קודם לשני במנין או במעלה אבל שניהם נמצאים, וה'אחד' לא יורה על 'שני'.

לתלמידי 5 יח"ל בלבד

רש"י:

יום אחד - לפי סדר [לשון] הפרשה היה לו לכתוב 'יום ראשון', כמו שכתוב בשאר הימים שני, שלישי, רביעי. למה כתב 'אחד'? לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו, שלא נבראו המלאכים עד יום שני, כך מפורש בבראשית רבה.

- מדוע מכונה היום הראשון "יום אחד"?
- מדוע מדובר בחריגה מלשון הפרק?
- לתלמידי 5 יח"ל: מהי תשובתו של רש"י לחריגה המבנית?

יום שני ושלישי

ו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים, יְהִי רְקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וְיִהְיֶה מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לְמַיִם: ז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרְקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לְרְקִיעַ, וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לְרְקִיעַ וַיְהִי-כֵן: ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְרְקִיעַ שָׁמַיִם וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי.

ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקְווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל מְקוֹם אֶחָד וְתִרְאֶה הַיַּבְשָׁה וַיְהִי כֵן: י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבְשָׁה אֶרֶץ וּלְמַקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב: יא וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תִּדְשָׂא הָאֶרֶץ דָּשָׂא עֵשֶׂב מִזֵּרַע זֵרַע עֵץ פְּרִי עֵשֶׂה פְּרִי לְמִינֹו אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ עַל הָאֶרֶץ וַיְהִי כֵן: יב וַתּוֹצֵא הָאֶרֶץ דָּשָׂא עֵשֶׂב מִזֵּרַע זֵרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֵשֶׂה פְּרִי אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ לְמִינֵהוּ וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי טוֹב: יג וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי

רש"י [ז]:

ומפני מה לא נאמר 'כי טוב' ביום שני? לפי שלא נגמרה מלאכת המים עד יום שלישי, והרי התחיל בה בשני, ודבר שלא נגמר אינו במילואו ובטובו. ובשלישי, שנגמרה מלאכת המים והתחיל מלאכה אחרת ונגמרה, כפל בו 'כי טוב' שני פעמים, אחד לגמר מלאכת השני ואחד לגמר מלאכת היום:

- מהי תשובת רש"י לגבי החריגות בימים השני והשלישי?

[העמקה]: היום השלישי, הבדל בין ציווי וביצוע

ה' ציווה: "עץ פְּרִי עֵשֶׂה פְּרִי" ובביצוע נאמר: "וְעֵץ עֵשֶׂה פְּרִי".
מהי המשמעות של "עץ פְּרִי עֵשֶׂה פְּרִי"? ואיך ייתכן שדברי ה' לא בוצעו?

רש"י

"עץ פְּרִי" - שיהא טעם העץ כטעם הפרי, והיא לא עשתה כן, אלא (פסוק יב) 'ותוצא הארץ עץ עושה פְּרִי', ולא העץ פְּרִי. לפיכך, כשנתקלל אדם על עוונו נפקדה גם היא על עוונה ונתקללה [ג], יז: "אֶרְוֶךָ הָאֲדָמָה בְּעִבּוֹרְךָ".

לפי דברי רש"י הארץ חטאה בכך שלא עשתה את דבר ה' במדויק ונענשה על כך.
דבריו מעוררים שאלה, שהרי לארץ אין בחירה בין טוב לרע, ומהי משמעות חטאה?

הראי"ה קוק באורות התשובה (פרק ו, ז):

מתחילת הבריאה ראוי היה טעם העץ להיות גם הוא כטעם פריו, כל האמצעים המחזיקים איזו מגמה רוחנית גבוהה כללית, ראויים היו להיות מוחשים בחוש נשמתי, באותו הגובה והנועם, שעצם המגמה מורגשת בו כשאנו מציירים אותה. אבל טבע הארץ, התנוודות החיים ולאות הרוחניות כשהיא נסגרת במסגר הגופניות, גרם שרק טעמו של הפרי של המגמה האחרונה, האידיאל הראשי, מורגש הוא בנעמו והדרו, אבל העצים הנושאים עליהם את הפרי, עם כל נחיצוּם לגידול הפרי, נתעבו ונתגשמו.

יום רביעי:

יד ויאמר אלהים יהי מארת ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאתת ולמועדים ולמים ושנים: טו והיו למאורת ברקיע השמים להאיר על-הארץ ויהי-כן: טז ויעש אלהים את-שני המארת הגדלים את-המאור הגדל לממשלת היום ואת-המאור הקטן לממשלת הלילה ואת הכוכבים: יז ויתן אתם אלהים ברקיע השמים להאיר על-הארץ: יח ולמשל ביום ובלילה ולהבדיל בין האור ובין החשך וירא אלהים כי-טוב: יט ויהי-ערב ויהי-בקר יום רביעי:

רש"י [טז]:

המאורות הגדולים וגו': שווים נבראו, ונתמעטה הלבנה על שקטרגה ואמרה 'אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד':

ואת הכוכבים: על ידי שמיעט את הלבנה, הרבה צבאיה להפיס דעתה:

- מהו חוסר ההתאמה בפסוק עליה עונה רש"י?

- מהם שני המסרים החינוכיים העולים מדברי רש"י?

הערה למורה: רש"י מביא פירוש על דרך הדרש שמתאר את דבריה של הלבנה: "אי אפשר שישתמשו בכתר אחד". גם בפירושו ליום השלישי הצגנו בהעמקה את פירושו על עוונה של האדמה, שעשתה בניגוד לציווי ה'.

בהצגת המדרשים לתלמידים יש לעמוד על הזהירות והמורכבות שבהן יש לקרוא את הדברים. הסברו של הרב קוק לעוון האדמה הוא דוגמה לפרשנות החושפת את הרעיונות העמוקים המשוקעים במדרש. להרחבה: על היחס המורכב לדברי אגדה עמד כבר הרמב"ם בהקדמתו למשנה

יום השישי

הערה למורה: בעיוננו בפרק א, לא נרחיב על אודות היום החמישי, אך מומלץ להסב את תשומת לב התלמידים לכך שזו הפעם הראשונה שהקב"ה מברך את ברואיו.

לבריאת האדם נקדיש יחידה נפרדת, בדיון זה במבנה ובמשמעותו, נתייחס רק לפסוק הסיום:

לא וירא אלהים את-כל-אשר עשה והנה-טוב מאד ויהי-ערב ויהי-בקר יום השישי:

רש"י [לא]:

הששי: הוסיף ה' בשישי בגמר מעשה בראשית, לומר שהתנה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמישה חומשי תורה.

דבר אחר: 'יום הששי' - כולם תלויים ועומדים עד יום השישי, הוא שישי בסיון המוכן למתן תורה:

- מה משותף לשני פירושי רש"י?
- מה היה קורה לעולם אלמלא קיבלו בני ישראל את התורה?

יום השבת (ב', א-ג)

הערה למורה:

הכתוב בפרק ב על יום השבת מסיים את תיאור הבריאה שנפתח בפרק א ויש ללמדו כהמשך לפרק א. זו הזדמנות לדבר עם התלמידים על ההבדל בין חלוקת המסורה לפרשיות לבין החלוקה לפרקים שהיא מאוחרת ואיננה יהודית במקורה.

יום השביעי:

א ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: ב ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מפל מלאכתו אשר עשה: ג ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מפל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות:

מבנה הפסוקים ולשונם מעיד על אווירה מרוממת וחגיגות של התורה:

א ויכלו השמים והארץ וכל צבאם:

ב ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה

וישבת ביום השביעי מפל מלאכתו אשר עשה:

ג ויברך אלהים את יום השביעי

ויקדש אתו

כי בו שבת מפל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות

- התורה חוזרת שלוש פעמים על שם היום: היום השביעי.
- התורה חוזרת שלוש פעמים תוך הרחבה הדרגתית על הקביעה שמלאכת הבריאה הסתיימה: מלאכתו אשר עשה; מפל מלאכתו אשר עשה; מפל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות
- התורה חוזרת שלוש פעמים על המילה "כל" בכדי לבטא את השלימות: וכל, מפל, מפל.
- חמש פעמים מתואר מעשה א-להים ביום השביעי: (1) סיום מלאכה (2) שבתה ממלאכה (3) ברכת היום (4) קידוש היום (5) שבתה ממלאכה
- גם מספר המילים בכל צלע של פסוק יכול להעיד על חגיגות ואווירה מרוממת: 5 מילים, 7 מילים, ולבסוף 9 מילים (מה שמזכיר את מספר המילים בברכת כוהנים במדבר פרק ו, כד-כו)

רש"י [ב]:

"ויכל אלהים ביום השביעי" - ר' שמעון אומר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש אבל הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלה בו ביום. ד"א מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה כלתה ונגמרה המלאכה

- מהו הקושי עליו עונה רש"י בחלק הראשון של פירושו?
- מה "נוצר" ביום השביעי על פי החלק השני בדברי רש"י?

- להעמקה : מהו ההבדל בין שני ההסברים?

וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ (ג)

רד"ק:

וַיְבָרֶךְ - הברכה היא תוספת טובה. ויום השבת נוסף בטובת הנפש, שיש לה מנוחה ביום זה מעסקי העולם הזה, ותוכל להתעסק בחכמה ובדברי אלהים...
וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ - שהוא קדוש ומובדל משאר הימים, לפי ששבתים בו בני ישראל. והנה הוא אות בינם ובין האל, כי הם קדושים בשמרם את השבת, שהיא עדות על חידוש העולם; ולהודיע לכל העולם, כי העולם איננו קדמון אלא מחודש, חדשו האל יתברך בששה ימים, ושבת בשביעי.

- במה מתבטאת הברכה של היום השביעי לפי רד"ק?
- מהם ביטויי הקדושה של יום השבת לפי רד"ק?
- מה יכול ללמוד כל העולם מיום השבת?

להעמקה: פירוש רש"י לפסוק ג

וַיְבָרֶךְ וַיְקַדְּשׁ - ברכו במן שכל ימות השבת (השבוע) היה יורד להם עומר לגלגלת ובששי לחם משנה, וקדשו במן שלא ירד בו מן כלל והמקרא כתוב על שם העתיד:
רש"י מחבר בין בריאת השבת ובין שמות פרק ט"ז שם קיבלו ישראל את המן.
לפי דבריו מאז בריאת העולם ובריאת השבת, 'חיותה' השבת להוצאת הברכה והקדושה מן הכוח אל הפועל, עד שמגיע עם ישראל שיצא מעבדות לחירות ומקדש את השבת דרך המן שמקיים אותו.
דברי רש"י קשורים למנהגי שולחן השבת: לחם משנה וכיסוי הלחם מלמעלה.
את ימי הבריאה פתח רש"י ברעיון שתכלית הבריאה היא עם ישראל מקבל התורה: 'בראשית - בשביל ישראל... בשביל התורה'. וסיים עם השלמת ששת ימי הבריאה, בקידוש השבת על ידי נתינת המן לעם ישראל (בדרך לקבלת התורה).

הקשר רחב [רשות]

סיפור הבריאה בתנ"ך

הידיעה החשובה שה' ברא את העולם חוזרת ונשנית מספר פעמים לאורך התנ"ך. נציין כמה מהם:

ישעיהו פרק מ

(כו) שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא מרב אונים ואמין

בח איש לא נעדר:

ישעיהו פרק מג פסוק ז

כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו:

ישעיהו פרק מה פסוק יח

כי כה אמר ה'בורא השמים הוא האלהים יצר הארץ ועשה הוא כוננה לא תהו בראה לשבת יצרה

אני ה' ואין עוד:

עמוס פרק ד פסוק יג

י הנה יוצר הרים וברא רוח ומגיד לאדם מה שחו עשה שחר עיפה ודרך על פמתי ארץ יקוק אלהי

צבאות שמו:

מלאכי פרק ב פסוק י

הלוא אב אחד לכלנו הלוא אל אחד בראנו מדוע נבגד איש באחיו לחלל ברית אבותינו

תהלים פרק פט

(יב) לך שמים אף לך ארץ תבל ומלאה אתה יסדתם: (יג) צפון וימין אתה בראתם תבור וחרמון

בשמך ירננו:

תהלים פרק קד

(ב) עטה אור בשלמה נוטה שמים כיריעה: (ג) המקרה במים עליותיו השם עבים רכובו המהלך על

בנפי רוח: (ד) עשה מלאכי רוחות משרתי אש להט: (ה) יסד ארץ על מכוניה בל תמוט עולם ועד:

(ו) תהום בלבוש כסיתו על הרים יעמדו מים: (ז) מן גערתך ינוסון מן קול רעמד יחפזון: (ח) יעלו

הרים ירדו בקעות אל מקום זה יסדת להם: (ט) גבול שמת בל יעברון בל ישובון לכסות הארץ:

איוב פרק לח

(ד) איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה: (ה) מי שם ממדיה כי תדע או מי נוטה עליה קו: (ו)

על מה אדניה הטבעו או מי ירה אבן פנתה: (ז) ברן יחד בוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים: (ח) ויסד

בְּדַלְתֵים יָם בְּגִיחוּ מִרְחֵם יֵצֵא: (ט) בְּשׁוּמֵי עֲנָן לְבָשׁוּ וְעַרְפֵּל חֲתַלְתּוּ: (י) וְאֶשְׁבֵר עָלָיו חֲקֵי וְאֲשִׁים בְּרִיחַ וּדְלָתִים:

מעניין לציין שדווקא בעשרת הדברות, בדיבור הישיר של ה', עם ישראל לא נזכר מעשה הבריאה (וראו הסבר בדברי רמב"ן לשמות כ,ב).

חז"ל - בעשרה מאמרות נברא העולם

חז"ל מנו 10 לשונות "ויאמר" בסיפור הבריאה והסיקו מכך מסקנה חשובה:

משנה מסכת אבות פרק ה משנה א

בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להיבראות, אלא להיפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות, וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות:

בריאת התנינים

בריאת התנינים מאד ייחודית, כיון שמופיעה בה לשון בריאה, בניגוד לנבראים אחרים:

בראשית פרק א

(כא) וַיִּבְרָא אֱלֹקִים אֶת הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים

הלשון הייחודית מצטרפת לידיעות נוספות הנוגעות לבריאה זו: , כמו בכתובים הבאים:

תהלים פרק קד:

(כה) זֶה הֵימָּה גְדוֹל וְרַחֵב יָדַיִם שְׁסַרְמֵשׁ וְאִיִּן מִסִּפֵּר חַיִּת קַטְנוֹת עִם גְּדֹלוֹת: (כו) שֵׁם אֲנִיּוֹתַי הַלְכוּן לְוִיָּתָן זֶה יִצְרֶת לְשִׁחַק בּוֹ:

ישעיהו פרק כז:

(א) בַּיּוֹם הַהוּא יִפְקֹד ה' בְּחַרְבּוֹ הַקָּשָׁה וְהַגְּדוֹלָה וְהַחֲזָקָה עַל לְוִיָּתָן נַחֵשׁ בָּרַח וְעַל לְוִיָּתָן נַחֵשׁ עַמְלָתוֹן וְהָרַג אֶת הַתַּנִּין אֲשֶׁר בַּיָּם:

תהלים פרק עד:

(ג) אַתָּה פּוֹרְרֶת בְּעֶזְדְּךָ יָם שְׂבָרָתְךָ רֵאשֵׁי תַנִּינִים עַל הַמַּיִם: (ד) אַתָּה רִצְצָתְךָ רֵאשֵׁי לְוִיָּתָן תַּתְּנֶנּוּ מֵאֲכָל לְעַם לְצִיִּים:

איוב פרק ג:

(ח) יִקְבְּהוּ אַרְרֵי יוֹם הָעֵתִידִים עֵרֶר לְוִיָּתָן:

איוב פרק מ:

(כה) תִּמְשֹׁךְ לְוִיתָן בְּחֶכְהָ וּבְחֶבֶל תִּשְׁקִיעַ לְשָׁנוֹ: (כו) הִתְשִׁים אֲגֻמוֹן בְּאָפוֹ וּבְחוֹחַ תִּקּוֹב לְחַיִּו:

ובמסורות חז"ל, כמו בתלמוד בבלי בבא בתרא עד ע"ב – עה ע"א.

הקשר אישי [רשות]

השבת

לימוד פרק א מזמן לנו אפשרות לדבר על משמעותה של השבת בחיינו. על הכוח שלה בהיסטוריה שלנו כשומרת על עם ישראל "יותר מששמרו ישראל על השבת, שמרה השבת על ישראל" וגם על המקום האישי של כל אחד מאיתנו, מול השבת בחייו.

כיצד אנו ממלאים את השבת בתוכן ובצורה אשר תביא אותנו למטרת יום השבת: להכרה בבורא עולם והתברכו מברכתו?